

Fra mundtlighed til skriftlighed - Ordblindevenligt skriftlighedsforløb i dansk på gymnasiet

Hvordan kan man som underviser justere de didaktiske og metodiske refleksioner, så arbejdet med skriftlighed i dansk i højere grad ligestiller alle elever?

Læringsbarrierer og skriftlighed

Et skriveforløb i dansk kalder på mange læringsbarrierer for ordblinde elever, der kan have svært ved at få overblik over både skriveprocessen og selve strukturen i en opgave på grund af store stave- og læseproblemer samt overbelastet arbejdshukommelse.

Dette praksiseksempel giver et bud på et ordblindevenligt skriveforløb med kronikken som opinionsgenre i 2.g. Forløbet har fokus på inddragelse af læse- og skriveteknologi (LST) og søger at optimere skriveudfordrede elevers produkt (tekst) samt arbejdsproces ved at inddrage støtteværktøjer i skriveprocessens forskellige faser.

Skriftlighedsforløbet afprøver følgende 5 didaktiske greb:

1. Stilladsering: genreopskrift, skriveguide, sproglig stilladsering (sætningsstartere) samt tjekliste.
2. Flere modaliteter
3. Modellering: lærermodellering og eleven som "mestringsmodel"
4. Eksplicit undervisning i og med LST
5. Fra mundtlighed til skriftlighed: mundtlighed som stillads for skriftlighed.

De fem greb kan opfattes som "knapper", man kan "skrue op og ned" for, fx i forhold til hvilken grad af lærerstyring, man ønsker.

Stilladseret skriveproces

Skriveforløbet består af tre faser: et retorisk førskrivningsmodul, et skrivemodul samt et selvevalueringsmodul (se forløbsoversigten i fig. 1). Faserne introduceres for holdet under opstarten af skriveforløbet. Alle stilladserende værktøjer er tilføjet med grøn skrift (LST) eller blå skrift (hjælpedokumenter) i forløbsoversigten, så eleverne bliver bevidste om, hvornår og hvordan de kan hente hjælp under arbejdet.

Hensigten med det retoriske modul i førskrivefasen er at klæde eleverne på til skrivningen af kronikken som argumenterende tekst. Modulet indeholder *en værktøjskasse*, der introducerer eleverne til LST-værktøjer (fx oplæsningsfunktion, ordforslagsfunktion, dikteringsfunktion og skrive-skabelon), temaet "Barselsorlov og ligestilling" (ny orlovsmode 2022), kronikgenren og argumentationsteori, samt *en mundtlighedsdel* med dels argumentationsanalyse af en mundtlig debat om den nye barselslov (på dr.dk) og dels forberedelse og gennemførelse af en mundtlig paneldiskussion om den nye barselslov på klassen. Undervisningen i LST foregår som lærerintroduktion af

mulige læse- og skriveteknologier efterfulgt af elevdemonstration af udvalgte LST-værktøjer på storskærm. Eleverne er organiseret i matrixgrupper på 4 elever, der skal dyste i den mundtlige paneldiskussion, hvor hvert par udgør ét panel og dermed ét synspunkt.

Skrivemodulet har særligt fokus på 5 stilladserende værktøjer: LST, mundtlig paneldiskussion som støtte for den skriftlige diskussion i elevens egen kronik, "Genreopskrift" (introduktion af kronikken som genre), skriveguide samt sproglig stilladsering i form af sætningsstartere.

I selvevalueringsmodulet efter skriveprocessen anvender eleven en tjekliste med opgavens faglige bedømmelseskriterier som en hjælp til selv at læse korrektur på opgaven, inden den afleveres.

Alt tekstmateriale til skriveforløbet er digitaliseret og *OCR-behandlet* og inddrager flere modaliteter, fx trykt tekst, illustration, grafisk model (den nye orlovsmode) og klip fra Debatten på dr.dk, med det formål at visualisere og styrke ordblinde elevers forståelse af det samfundsaktuelle tema om den nye barselsorlov 2022.

Fig. 1. Skriveforløbets faser – en oversigt

Retorisk førskrivnings-modul		Skrivemodul	Evalueringsmodul
<p>Værktøjskasse</p> <ul style="list-style-type: none"> • LST: Lærerintroduktion og elevdemonstration af LST-værktøjer. • Tema: Barselsorlov og ligestilling (introduktion af den nye barselsorlov 2022). • Skrivegenre: Kronikopgaven. • Argumentationsteori og appelformer 	<p>Mundtlig debat</p> <ul style="list-style-type: none"> • Receptive kompetencer: Argumentationsanalyse af debatten om den nye barselsorlov (www.dr.dk/drtv/serie/debatten.dk) • Produktive kompetencer – mundtlig paneldiskussion: <ul style="list-style-type: none"> - <i>Producer</i> argumenter og <i>udvælg</i> dernæst de bedste argumenter. - <i>Mundtlig paneldiskussion</i> af opgavens overordnede problemfelt. 	<p>Fra mundtlighed til skriftlighed</p> <p>LST:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Oplæsningsfunktion • Ordforslagsfunktion • Dikteringsfunktion • Skriveskabelon: https://cloudapp.intowords.com/login <p>Stilladsering (støttestrategier):</p> <ul style="list-style-type: none"> • Mundtlighed: Anvend de mest overbevisende argumenter fra den mundtlige paneldiskussion i din egen kronik. • Genreopskrift • Skriveguide • Sætningsstartere 	<p>Korrekturlæsning</p> <p>Brug din LST. Lyt til din tekst og revider den ud fra feedbacken.</p> <p>Målopfyldelse</p> <p>Tjekliste Brug tjeklisten med kriterierne for den gode kronikopgave.</p>

Skriveguide

Skriveguiden er omdrejningspunktet for elevens arbejde gennem alle skriveprocessens faser (se fig. 2). Guiden tager afsæt i retorikkens tre første forarbejdningsfaser: *inventio* (at finde sit stof), *dispositio* (at ordne stoffet) og *elocutio* (at formulere stoffet), som eleverne kender fra

grundforløbets danskundervisning. Flere ordblinde elever havde glæde af at anvende skriveskabelonen til kronikgenren i IntoWords som en støtte under skriveprocessen, mens andre elever fik tilstrækkelig støtte af "Genreopskriften". Efter udarbejdelse af første opgaveudkast (eller dele af den) giver og modtager eleverne *feedback* på deres tekst (i pargrupper) på tekstens makroniveau (kronikkens formål, funktion, indre og ydre komposition, målgruppe m.m.), og der afsættes tid til, at de kan sparre omkring deres anvendelse af LST under skriveprocessen. Næste punkt i skriveguiden er elevens *revision* af egen tekst med anvendelse af LST. Til sidst anvender eleven *tjeklisten* og undersøger, om kriterierne for den gode kronik er opfyldt. De stilladserende værktøjer i skriveguiden er farvekoordinerede i overensstemmelse med forløbsoversigtens støtteværktøjer i fig.1.

Fig. 2.

Skriveguide

- Inventio:

Find dit stof: Find dine noter fra tema-introduktionen samt argumentationsanalysen (af debatten på dr.dk.) og producer et mindmap over emnet.

Find dine argumenter: Formuler din hovedpåstand og udfyld Toulmins udvidede argumentmodel. Udvælg de bedste og mest relevante argumenter fra den mundtlige paneldiskussion.

- **Dispositio:** *Sorter stoffet* (se [genreopskriften](#)). Anvend delt skærm, når du skriver.

- **Elocutio:** *Skriv teksten* – evt. med anvendelse af LST (fx [oplæsningsfunktion](#), [ordforslagsfunktion](#) og [skriveskabelon](#)) (se evt. [forslag til sætningsstartere](#))

- **Feedback:** *Få feedback* fra en kammerat og/eller din underviser. *Fokusområder:* Kronikkens formål, funktion, indre og ydre komposition og argumentationens hensigtsmæssighed samt brug af LST.

- **Revision:** *Revider din tekst* (ud fra feedbacken). Læs eller [lyt til din reviderede tekst \(Husk LST\)](#)

- **Evaluering:** *Tjek din tekst*, før den afleveres/uploads (se [tjeklisten](#)).

Modellering som didaktisk greb

Modellering og rollemodeller er ifølge den canadisk-amerikanske psykolog Albert Bandura en vigtig kilde til udvikling af "Self-efficacy" (mestringsforventning – Bandura, 1997). Høje mestringsforventninger skaber ifølge Bandura positive følelser til fx en skriftlig opgave og styrker dermed elevens motivation for skrivearbejdet.

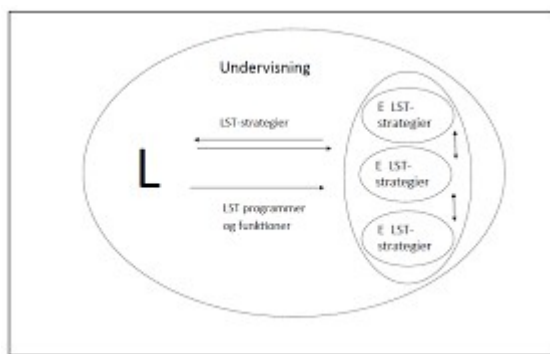
Praksiseksemplet anvender *lærermodellering* ("master modelling" – Bandura 1997) som didaktisk greb i førskrivningsmodulet til at træne elevernes argumentationskompetence og bevidsthed om kriterierne for den gode argumentation. Første trin i lærermodelleringen består i, at underviseren "tænker højt" samt producerer og udvælger flere relevante argumenter med afsæt i topikkens metode til at afsøge de "steder" og perspektiver, argumentationen kan foregå ud fra. Topikkens retoriske begreber konkretiseres og eksemplificeres her med læreren som skrivende medie, så begrebsforståelsen styrkes. I andet trin byder eleverne ind med forslag til relevante argumenter, og elever og lærer udvælger sammen de mest overbevisende af klassens fælles argumenter, som indsættes i Toulmins udvidede argumentmodel. Trin tre forløber som elevernes egen afprøvning af topikken som metode til at generere og udvælge argumenter til gruppens paneldiskussion.

Når eleverne giver og modtager feedback under skriveprocessen i pargrupper (se fig. 2) indgår en anden modelleringstype, hvor eleverne har mulighed for at optræde som *rollemodeller for hinanden* ("coping models" – Bandura 1997), fx ved sammen at reflektere over, hvordan kronikkens diskussionsdel kan styrkes gennem anvendelse af narrativer og eksempler.

Undervisning i og med LST

Praksiseksemplet er inspireret af lektor og phd. Helle Bundgaard Svendsens didaktiske model til undervisning i læse- og skriveteknologier. Svendsen opfatter skriftsprogsvanskeligheder som både en iboende specifik vanskelighed og en relationel udfordring.

Hendes grundlæggende pointe er, at tilstedeværelsen af LST i undervisningsrummet ikke er en garanti for ordblinde elevers læring. Det er essentielt, at undervisningen udnytter det læringspotentiale, der ligger i at inddrage elevernes egne erfaringer med teknologibaserede læse- og skrivestrategier eksplicit i undervisningen. En ordblindevenlig undervisning befinder sig ifølge Svendsen i et didaktisk spændingsfelt mellem på den ene side *interaktionen mellem lærer og elev* og på den anden side *interaktionen mellem eleverne* (Svendsen, 2017).

Kilde: Helle Bundgaard Svendsen (2020). LST-strategier i praksis. I: *Undervisning af ordblinde elever i alle fag*. Akademisk Forlag.

[xxx: Find modellen i en bedre opløsning og indsæt et link til modellen].

En ordblindevenlig undervisning bør derfor i Svendsens optik sætte større fokus på samarbejdsdimensionen med *læreren som rollemodel* for eleverne (lærermodellering) og *eleverne som rollemodeller for hinanden* (mestringsmodellering). Hun knytter her an til Banduras tidligere omtalte begreber "master modelling" og "coping models" (Bandura, 1997). Fra et lærerperspektiv fremhæver hun vigtigheden af, at man som underviser både formidler viden om og færdigheder i LST-programmer og optræder som rollemodel, der instruerer, viser og forklarer en hensigtsmæssig anvendelse af LST i en given opgave. Fra et elevperspektiv peger hun på, at skriveudfordrede elever gennem tiden har opbygget mange forskellige erfaringer med læse-skriveteknologier og derfor kan fungere som hinandens ressourcepersoner ifm. brugen af LST.

Praksiseksemplet er struktureret, så der kan skabes tid og rum til afprøvning af de digitale værktøjer og inddrager også elevernes egne erfaringer med LST eksplicit i undervisningen under den indledende introduktion i førskrivningsmodulets værktøjsdel (se fig. 1). Skriveforløbets samarbejdsdimension medtænker begge interaktionsformer, idet der er mulighed for både lærer- og mestringsmodellering af elevernes LST-brug i skriveprocessens feedbacksession (jvf. forløbets skriveguide).

Mestringsmodelleringen bevirker, at eleverne italesætter deres strategibrug for hinanden og stilladserer derigennem hinandens læreproces. I praksis kan det fx foregå ved, at eleven (mestringsmodellen) reflekterer højt over en staveudfordring og viser en kammerat, hvordan staveproblemet kan løses ved brug af LST.

Fra mundtlighed til skriftlighed

Den norske læringsforsker Olga Dysthe opfatter tale og skrift som komplementære størrelser, der indgår i et dynamisk samspil. Hendes forskning peger på, at læringspotentialet øges, når skrivning anvendes i samspil med mundtlige aktiviteter, fx samtale eller diskussion ("Det flerstemmige klasserum", 1995).

Praksiseksemplet sammentænker mundtlige og skriftlige aktiviteter, så de anvendes som integrerede dele af skriveforløbet, hvor den mundtlige paneldiskussion kan stilladsere elevens argumentation i kronikkens diskussionsdel. De mundtlige øvelser i førskrivningsmodulet kan samtidig understøtte ordblindes behov for at opbygge og fastholde et temarelevant ord- og begrebsforråd, der kan kvalificere elevens arbejde under skriveprocessen.

Politikerne i videoklippets debat om barselsorloven på dr.dk anvendes som mulige mundtlige forbilleder, eleverne kan efterligne eller hente inspiration hos, når de argumenterer skriftligt i deres egen kronik.

Didaktiske refleksioner

Udfordringer

Det kan være en stor udfordring for ordblind elever at samle energi og *motivation* til at skrive en større gymnasieopgave samt revidere den ud fra lærer- og/eller peerfeedback. Feedbacken i praksiseksemplet er derfor primært rettet mod tekstens makroniveau, så staveproblemerne ikke fjerner elevens fokus fra skrivegenren og selve opgavebesvarelsen. Elevernes samarbejde omkring anvendelsen af LST under skriveprocessen sigter også mod at styrke elevernes faglige selvtilid og motivation for opgaven.

Nogle skriveudfordrede elever udviser undertiden også *modstand* mod at gøre brug af LST, da de føler sig udstillet og marginaliseret i en klassekontekst pga. af negative skoleerfaringer. Skriveforløbet søger derfor at inkorporere introduktion og demonstration af teknologibaserede læse- og skriveteknologier som et naturligt element gennem alle faser i forløbet.

På det mundtlige område optræder også flere opmærksomhedsområder, da skriveudfordrede unge ofte bærer rundt på *negative erfaringer med at udtrykke sig mundtligt* på klassen eller i mindre gruppesammenhænge. Med henblik på at styrke ordblindes deltagelse i den mundtlige paneldiskussion er hver gruppe på 4 elever organiseret i to paneler, så eleverne kan argumentere parvis og dermed støtte hinanden under debatten.

Potentialer

Stilladseret skriveundervisning kan være hensigtsmæssig i en ordblindetekst, men det er også en vigtig didaktisk refleksion at overveje, hvornår støtteværktøjerne bør fjernes. *En differentieret anvendelse af støttestrategier*, hvor stilladset løbende tilpasses den enkelte elevs faglige og kognitive forudsætninger, kan potentielt styrke elevens læring og motivation for skrivearbejdet.

Tegn på læring kan manifestere sig gennem en højere grad af selvregulering hos den skriveudfordrede elev i relation til både tekstskrivning, brug af LST og skrivestrategier samt håndteringen af selve skriveprocessen. Målet er, at den ordblindede elev udvikler en selvstændig og automatiseret tilgang til processen og udformningen af opgaven, så alle elever i højere grad ligestilles under et skriveforløb i dansk.

Kreditering

Artiklen er skrevet af Anette Fønnesbæk Skyt, lektor i dansk og retorik.

Projektet *Fra mundtlighed til skriftlighed* blev gennemført i efteråret 2021 og foråret 2022 som en del af ordblindeprojektet *Treslået Tovværk* på Gymnasiet Skjern.

Bilag [ingen bilag]

Litteratur

Bandura, A. (1997). *Self-efficacy: The exercise of control*. New York: Freeman.

Dysthe, Olga: Forholdet mellem skriftligt og mundtligt.

I: Dysthe, Olga (1997). *Det flerstemmige klasserum. Skrivning og samtale for at lære*. Klim.

Hvas, Helle (2017). *Mundtlighed*. I: Dolin, Jens et al (red.) (2017). *Gymnasiepædagogik. En grundbog*. Hans Reitzels Forlag (3. udgave).

Kynde, Heidi (2020). *Læse- og skriveteknologi (LST) i undervisningen*. I: Svendsen, H.B. (2020). *Undervisning af ordblindede elever i alle fag*. Akademisk Forlag. København.

Lorenzen, Line (2021). *Stilladseret skrivning*. I: *Ordblindevenlig undervisning i fagene – unge og voksne*. Akademisk Forlag 2021.

Nationalt videnscenter for læsning på emu.dk: *Stilladseret skrivning. Et idékatalog*.

Adresse: https://www.videnomlaesning.dk/media/3699/skrivning_katja_11221.pdf

Slåttvik, Anja Bols & Krogh, Elise Dahl (2020). *Det er godt at skrive langsomt*.

I: Svendsen, H. B. (red.) (2020). *Undervisning af ordblindede elever i alle fag*. Akademisk Forlag. København.

Svendsen, H.B. (2017). *Et didaktisk spændingsfelt – Undervisning af unge med og i skriftsprogsvan- skeligheder der anvender læse- og skriveteknologi*. Learning Tech, 2.

Viden om læsning.dk: *Læse- og skrivestilladser til udfordrede unge i gymnasiale uddannelser*.

Adresse: <https://www.videnomlaesning.dk/viden-og-vaerktoejer/vidensunivers/vidensunivers-laese-og-skrivestilladser-til-unge/>